

ATITUDINI, SPERANȚE, ÎMPLINIRI ȘI DECEPȚII ÎN RÂNDUL ȚĂRĂNIMII DIN ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI INTERBELICE (1918-1921)

Marian CURCULESCU*

ATTITUDES, HOPES, ACHIEVEMENTS, AND DISSAPOINTMENTS AMONG THE ROMANIAN PEASANTRY AT THE BEGINNING OF THE INTERWAR PERIOD (1918-1921) (Abstract)

At the beginning of the interwar period (1918-1921), the peasantry in Romania, representing 80% of the population, influenced by the consequences of the First World War, by the Great Union, and by the great reforms (the agrarian one and the electoral one), had new attitudes, hopes, achievements, but also disappointments. We are now talking about a changing world, where the peasants, and not only them, asked the government for a prosperous life and for a new society in which to be considered citizens with full rights.

Some hopes have materialized: the agrarian reform, the electoral reform, a wider participation in public life. But there were also some disappointments: delays and injustices in the implementation of the agrarian reform, granting the universal vote only for men, the disappointment that they wouldn't live better after the Great Union, the attitude of the authorities, and of the administration, especially in the election campaigns, etc. In the villages there were positive options and attitudes. The measures taken by the government could not fully meet all expectations and hopes due to the complex situation in which the country was as well as due to the consequences of the war.

Keywords: *Rural History; Post WWI Romania; peasants' expectations; Agrarian Reform; debates and social conflicts.*

Articolul reliefează aspecte din lumea rurală românească de la începutul perioadei interbelice (1918-1921), în care se regăsesc și se „împletesc” atitudini, speranțe, împliniri și decepții ale locuitorilor satelor. Subiectul abordat este dificil și vast, așa încât demersul nostru se axează în principal pe nivelul analitic al acțiunilor și opiniilor țăranilor (opinii exprimate direct de ei), reflectate în diverse surse: scrisori, memorii și adrese trimise de aceștia presei, autorităților locale și județene, guvernului, parlamentului, familiei regale, articole în ziare, intervenții în parlament

* Profesor doctor, Târgoviște, județul Dâmbovița, mariancurculescu@yahoo.com.

ale deputaților țărani. Pentru a avea o imagine mai amplă, am integrat unele ecouri ale lumii satelor reflectate în presă și în parlament. Limitările metodologice ne-au determinat să nu includem surse care pot constitui alte nivele analitice posibile: opinii ale țăranilor reflectate în informările trimise de prefecți autorităților de la București, opinii despre lumea satelor formulate de politicieni (parlamentari, miniștri, șefi de partide, ș.a.) sau de autorități locale (prefecți, primari, jandarmi, etc.), perspectivele intelectualilor cu privire la chestiunea țărănească. Pentru documentare am folosit informații oferite de presă, de dezbaterile parlamentare și de diverse fonduri aflate la Arhivele Naționale Istorice Centrale sau la Arhivele Naționale-Serviciul Județean Dâmbovița. De asemenea, pentru fundamentarea interpretării informației am apelat la parcurgerea unor lucrări de istorie specifice perioadei.

O lume în schimbare

Speranțe. După anul 1918, în România Mare, diverse categorii socio-profesionale, între care țăranimea care forma aproape 80% din populație, nutreau speranța că statul se va așeza „pe temeliile adânci ale dreptății”¹, astfel încât „soarele să încălzească nu numai pe unii, ci pe toți”². Se aștepta de la guvernanți împlinirea unor deziderate importante: lărgirea dreptului de vot, reforma agrară și financiară, refacerea și dezvoltarea economiei naționale, uniformizarea legislativă și administrativ-instituțională a țării, modernizarea în ansamblu a țării, o constituție nouă³.

Există speranța că satele vor avea un trai mai bun, așa cum rezută din memoriul țăranilor din județul Putna din decembrie 1919: „Azi o licărire de speranță se aprinde în sufletele obijduiților de pe front, care de patru ani nu mai cunosc ce e bucuria”⁴. La începutul perioadei interbelice se poate vorbi despre o lume în schimbare, evidentă și la sate, o lume în care se regăsesc atitudini noi, speranțe, împliniri dar și decepții. Acestea erau generate sau influențate de câțiva factori: urmările Primului Război Mondial, Marea Unire, marile reforme agrară și electorală. Totodată, trebuie ținut cont de complicata problematică cu care se confrunta țăranimea (și nu numai): dificultățile materiale, condițiile modeste de viață (nivel scăzut de trai, locuințe distruse de război, probleme de sănătate), analfabetismul, conservatorismul, influența presei, urmările dominației străine, modul de integrare a comunităților etnice în România Mare, lipsa unității sufletești între Vechiul Regat și teritoriile unite, pasiunile și patimile politice, contextul extern, ș. a.

Se schimbă lumea. În lumea satelor apar schimbări în modul de gândire și în atitudinea țăranilor, în felul în care „cântăreau” realitatea, se „resetează” opțiuni și comportamente. Dând glas acestor realități, țăranul George Jiroveanu din Jirove (Mehedinți) afirma: „Ne găsim cu voia Cerului într-o Românie nouă și mare, se impune ca și sufletele noastre să fie noi și mari, pregătite de a ține acest dar ceresc”⁵.

¹ Șurban, 1987: 177.

² *Patria*, I, nr. 1 din 14 februarie 1919: 1.

³ „La începutul unui nou an”, *Îndreptarea*, II, nr. 3 din 4 ianuarie 1919: 1.

⁴ DAD, nr. 9, șed. din 12 decembrie 1919: 78.

⁵ Jiroveanu, 1920: 1.

Schimbările erau diverse, atât pozitive cât și negative. Între cele pozitive se afirmau: spiritul de responsabilitate, conștientizarea drepturilor cetățenești, dorința de înnoire, spiritul de dreptate, ideea că binele vine prin muncă, dorința de informare, speranța către o viață mai bună. În același timp existau aspecte negative în atitudinea unor săteni: regionalismul, intoleranța, goana după îmbogățire cu orice preț, desfrâul, specula, hoția, intriga, răutatea, ș. a.

Dar marea speranță către o viață prosperă nu se putea împlini imediat din cauză că România avea o situație internă dificilă, caracterizată prin declinul producției în multe domenii, lipsuri alimentare, inflație, menținerea cenzurii și a stării de asediu în unele zone, tensiuni sociale la sate generate de întârzierea și incertitudinea înfăptuirii reformei agrare, manifestații și conflicte de muncă la orașe cauzate de scăderea nivelului de trai⁶. În acest context s-a produs o deplasare spre stânga a stării de spirit, curentele radicale dobândind o reală aderență în rândul populației.⁷

Radicalismul unora se exprima în hotărârea de a lupta cu perseverență pentru „dreptate și adevăr”, așa cum atenționa țăranul bănățean I. Vasilescu la o întrunire politică din 12 iulie 1920: „Noi țăranii ne organizăm mereu și ridicăm pumnul pentru dreptate și adevăr. Cine se va scula contra dreptății, se va trezi cu pumnul țăranilor în cap”⁸. În mod asemănător, locuitori din diverse zone afirmau cu convingere că „noi, țăranii, vom lupta alături de aleșii noștri cu toată puterea pentru redobândirea drepturilor noastre încălcate”⁹. Ca expresie a radicalizării atitudinii, în unele sate se striga „Jos tirania ciocoiască” iar țăranii începeau să conteste autoritatea jandarmilor, spunând cu mult curaj că „boierii îi omoară pe țărani”¹⁰.

Rolul guvernanților. Guvernele de la începutul perioadei interbelice, prezidate de Ion I. C. Brătianu (29 noiembrie 1918-27 septembrie 1919), Arthur Văitoianu (27 septembrie-28 noiembrie 1919), Alexandru Vaida-Voevod (1 decembrie 1919-13 martie 1920), Alexandru Averescu (13 martie 1920-13 decembrie 1921) au căutat să rezolve complicata problematică a primilor ani interbelici. Guvernanții, respectiv parlamentul, au înfăptuit măsuri importante cu impact politic, economic sau social: stabilirea noului sistem electoral (1918-1919), realizarea treptată a reformei agrare (legislația din anii 1918-1921), organizarea primelor alegeri parlamentare pe baza votului universal (2-4 noiembrie 1919), s-au ridicat starea de asediu și cenzura pe teritoriul Vechiului Regat (14 ianuarie 1920, reintroduse apoi de guvernul Averescu), s-a adoptat legea islazurilor comunale (septembrie 1920), s-a realizat unificarea monetară (toamna anului 1920), a fost adoptată reforma financiară care preconiza un sistem unitar de impozitare pe tot cuprinsul țării (iulie 1921), s-a trecut la integrarea treptată, politico-administrativă a noilor provincii în cadrul României Mari¹¹, etc. În parlament se discutau diverse probleme de ordin economico-social: aprovizionarea

⁶ Murgescu, Sora, 2019: 378.

⁷ Scurtu, 2003: 49, vezi și Murgescu, *Cuvânt înainte*, în Bucur, 2017: LV.

⁸ *Țara nouă*, II, nr. 131 din 15 iulie 1920: 1.

⁹ *Țăranul*, III, nr. 8 din 8 aprilie 1921: 1.

¹⁰ SANIC-MI, dosar 272/1920: 21.

¹¹ Scurtu, 2003: 245-252.

populației cu bunuri de larg consum (cereale, sare, petrol), reforma agrară, reforma electorală, condițiile de muncă și de viață de la sate, situația materială în fostele zone de război, seceta din anul 1919, etc.¹². Țăranii își puneau nădejdea în clasa politică „primenită” după anul 1918, așa cum rezultă din memoriul celor din județul Putna: „Astăzi, când în România Mare se începe clădirea României Noi, credem că a sosit momentul mult așteptat ca plânsul nostru să fie auzit și ascultat”¹³. La fel de mult credeau în noii lideri politici apăruiți după războiul mondial. Spre exemplu, sătenii din Ghidicui (Dolj) susțineau că Ion Mihalache „este sufletul nostru și fără el suntem amenințați, suntem expuși a înclina spre sfărâmarea celor mai dumnezeiești credințe ale noastre”¹⁴.

Consecințele Primului Război Mondial

Răscolirea conștiințelor. Pentru societatea românească, războiul a fost „un neânduplecat învățător”¹⁵, infuențând și răscolind conștiințele, contribuind, asemenea unei „lecții fără precedent”, la cristalizarea unor idei și atitudini noi¹⁶. În rândul țăranilor și a altor categorii socio-profesionale, războiul a produs importante influențe în felul de a gândi și de a se manifesta, a născut speranțe și a generat așteptări spre o lume mai bună. Exista opinia că „pe osemintele eroilor căzuți se clădește România Mare, care va trebui să fie totodată o Românie nouă”¹⁷. Mulți dintre cei ce reveneau de pe front și-au radicalizat atitudinea, fiind hotărâți să schimbe lucrurile în bine, să-i îndepărteze pe exponenții vechilor elite, să obțină pământ și să aibă un cuvânt ascultat în mersul societății¹⁸. Apăruse o „psihoză a tranșelor,” căci viața comună în tranșee a dezvoltat în rândul țăranilor îmbrăcați în haina militară, simțul de solidaritate și conștiința de clasă¹⁹. Ziarul „Țara nouă” scria:

„Plugarul acesta a înțeles ce poate face pentru țară în clipe grele, dar tot atunci a înțeles și ce drepturi se cuvine să aibă el în această țară. [...] Și se mai știe iarăși că în ziua când s-a întors acasă sărăcit și distrus, țăranul înălțat prin gloria armelor a refuzat să mai fie rob pe pământul lui”²⁰.

Cei ce luptaseră pe front au înțeles că prin eroismul lor și prin suferințele îndurate, și-au obținut dreptul de a spera către o viață nouă, din care să fie eliminate foametea, incultura și toate relele trecutului de robie. Erau țărani care credeau că de acum înainte vor avea un cuvânt de spus în ceea ce privește soarta lor. Astfel,

¹² DAD, nr. 17, șed. din 4 iunie 1920: 210-212.

¹³ DAD, nr.9, șed. din 12 decembrie 1919: 78.

¹⁴ *Țara nouă*, II, nr. 319 din 16 aprilie 1921: 2.

¹⁵ Goga, 1983: 190.

¹⁶ Rădulescu-Motru, 1990: 226.

¹⁷ Popovici, *După Unire*, în Nistor, 2000: 172.

¹⁸ Murgescu, *Cuvânt înainte*, în Bucur, 2017: LV.

¹⁹ *Țara nouă*, II, nr. 8 din 11 februarie 1920: 3.

²⁰ „Înfățișarea vieții politice”, în *Țara nouă*, I, nr. 2 din 29 iunie 1919: 1.

Dumitru Oproiu din județul Dâmbovița afirma: „De aici înainte ne vom vedea și ne vom sfătui asupra nevoilor ce ne privesc pe toți deopotrivă și nu am decât o singură rugăciune: fiți treji, fiți demni de momentele prin care trecem”²¹. Tot mai mulți își exprimau convingerea că aveau nu numai îndatoriri, ci și drepturi pe care statul trebuia să le satisfacă. După război, țăranii, nu numai că se considerau îndreptățiți să primească pământ, dar mulți aveau mentalitatea unor oameni liberi. „Te duci la țară – scria ziarul «Sfatul Țării» – și găsești cetățeni în loc de robi. Oameni care discută în loc de spinări curbate. Țăranii cer pământ în loc de a cădea în genunchi”²². În Banat se striga „Jos șuba, sus opinca”, iar în Transilvania se auzea strigându-se „Jos domnii, jos dările, jos tâlharii României”²³.

În anii războiului, unii țărani căpătaseră obiceiul de a citi ziarele și de a se implica în viața publică²⁴. Demobilizații, reveniți de pe front, aveau o viziune mult mai realistă despre lumea în care trăiau și doreau să afle ce era nou în țară, care erau evenimentele importante care se refereau la viața lor. Se dezvoltă dorința de carte și de informare²⁵, ceea ce putea contribui la combaterea, fie și parțială, a unor vechi mentalități: neîncrederea în propriile posibilități intelectuale, conservatorismul, rezerva față de rolul școlii²⁶, alimentația nerațională, necunoașterea normelor de igienă și de practicare a unei agriculturi moderne, neîncrederea în orășeni, fatalismul, etc.²⁷.

Războiul a avut consecințe și în plan politic, căci unii dintre țăranii îmbrăcați în haina militară au luat contact pe front cu cele două curente politice aflate în ascensiune: averescanismul, datorat popularității generalului Alexandru Averescu (considerat „o psihoză a frontului”)²⁸ și țărănismul, grație influenței lui Ion Mihalache și a celor care-l susțineau (îndeosebi învățători), aflați și ei pe front²⁹. De asemenea, a avut consecințe și asupra celor din spatele frontului, determinându-i să urmărească evenimentele politico-militare „cu o înfrigurare ce se poate lesne prefăce în entuziasm sau panică”³⁰.

„**Vântul răutății**”. În urma războiului au apărut mari probleme sufletești și imense dificultăți materiale care loveau în speranța unui trai mai bun. La toate acestea se adăugau abuzurile unor jandarmi și corupția unor funcționari care „furau ca în codru”³¹.

În Vechiul Regat, țărănimea se găsea într-o stare de agitație, determinată de mai multe cauze: cei veniți de pe front au găsit acasă gospodăriile distruse sau ruinate, produceau nemulțumiri rechizițiile și muncile forțate, bolile, necazurile cauzate de

²¹ Oproiu, 1919: 4.

²² „Între două focuri”, în *Sfatul Țării*, I, nr. 1 din 18 martie 1918: 1.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Scurtu, 2009: 262.

²⁵ „Evoluția mentalității românești”, în *Sfatul Țării*, I, nr. 211 din 5 ianuarie 1919: 1.

²⁶ Pavelescu, 1919: 3.

²⁷ Dragnea, 1920: 1.

²⁸ Argetoianu, 1996: 44.

²⁹ Curculescu, 2016: 131.

³⁰ Lovinescu, 1919: 46.

³¹ Argetoianu, 1996: 256.

distrugerea căilor de comunicație, foametea și lipsurile alimentare, etc.³². La sate, ca de altfel în societatea românească, o sursă de nemulțumire o reprezentau îmbogății de război, colaboraționiștii și toți cei care se sustrăseseră obligațiilor militare³³.

Dincolo de dificultățile materiale, războiul a produs nedorite schimbări în atitudinea unor săteni. aceștia alegând calea necinstei și a răutății. Ziarul „Neamul românesc” consemna în octombrie 1919 că frontul a ucis nu numai vieți, ci „și bunele moravuri și obiceiuri care începuseră a se întări pe ici, pe colo, înlocuindu-le cu cele mai rele apucături”³⁴. Autoritățile atrăgeau atenția că la sate, „vântul răutății bate mai cu putere decât înainte de război”³⁵. Această răutate era determinată nu numai de lipsuri, distrugeri și sărăcie, ci și de „îmboldul suferințelor în război și a sălbăticiilor” cunoscute de oameni pe front³⁶. Astfel, unii țărani nu respectau autoritățile locale, aveau tendința de rezistență sau obstrucție față de măsurile de interes obștesc, se sustrăgeau de la pază și de la repararea drumurilor³⁷, nu-și cultivau pământul³⁸, căutau toate căile pentru a se pricopsi (inclusiv speculă și furturi)³⁹, nu ieșeau la muncă⁴⁰ și doreau „să se întreacă în plăceri ca și când mâine ar fi sfârșitul lumii”, dovedeau intoleranță și ură⁴¹, etc.

Foștii combatanți, reveniți în sat, nu mai aveau răbdare să ia viața de la capăt și să-și refacă gospodăria prin muncă cinstită. Aceștia, în numele suferințelor și a sacrificiilor de pe front, considerau că clipa trebuia trăită din plin și se lăsau purtați de „vântul răutății”. Alții, sub influența violențelor frontului, credeau că prin forță își vor împlini toate așteptările. Ziarul „Îndreptarea” scria că „în sufletele milioanelor de demobilizați care au plecat acasă, a rămas ca un grăunte de credință că prin forță își vor face de azi înainte dreptate și vor înlătura suferințele și privațiunile la care i-a constrâns războiul”⁴². Războiul a determinat o „scumpete neînchipuită” a vieții nu numai în Vechiul Regat, ci și în teritoriile unite cu patria mamă⁴³.

„*Cinste și curățenie sufletească*”. Dar, ca un fapt pozitiv, trebuie subliniat că majoritatea țărănimii, în consens cu opinia publică, avea o atitudine realistă și cerea „să se sfârșească cu desfrâu”⁴⁴. Supărate de dezordinea din țară, diverse localități rurale, prin reclamații și memorii trimise autorităților, solicitau excluderea de la împroprietărire și pedepsirea exemplară a celor vinovați de încălcarea gravă a legilor țării, a colaboraționiștilor, dezertorilor, speculanților, afaceriștilor⁴⁵. Mai mult decât atât, pe

³² DAD, nr. 31, șed. din 8 februarie 1920: 414.

³³ SANIC-PCM, dosar 58/1920: 8.

³⁴ Rollea, 1919: 1.

³⁵ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 361.

³⁶ Ieșan, „În era nouă”, în Nistor, 1938: 174.

³⁷ SANDB-PJ, dosar 29/1920: 148.

³⁸ „Se muncește puțin”, în *Universul*, XXXVIII, nr. 8 din 23 mai 1918: 1.

³⁹ SANIC-CR, dosar 146/1931: 2.

⁴⁰ SANIC-MI, dosar 458/1919: 87.

⁴¹ Rollea, 1919: 1.

⁴² Vlădescu, 1920: 1.

⁴³ SANIC-CDAJC, dosar 30/1920: 22.

⁴⁴ „Țăranii mor pe front, oamenii politici fac samsarlăcuri”, în *Țara nouă*, I, nr. 9 din 4 august 1919: 1.

⁴⁵ SANIC-MI, dosar 714/1919: 75-77, vezi și ANIC-PCM, dosar 58/1920: 8.

adresa guvernului Averescu soseau memorii și scrisori ale țăranilor care cereau ca în țară să fie întronate ordinea și cinstea prin orice mijloace, și propuneau ca „toți criminalii care fură și omoară să fie condamnați la moarte în fața publicului”⁴⁶. În parlament, deputatul țăran Theodor Crețu afirma că „țăranii sunt așa de hotărâți să muncească pe cale cinstită și dreaptă, încât nu știu dacă e cineva care să fie în stare a le suci capul”⁴⁷. Astfel, se dovedea că în ansamblu, se putea conta pe „rezervele de cinste și curățenie sufletească din marea masă țărănească și muncitoare”⁴⁸.

Realități noi în urma Marii Uniri

Înfăptuirea și bucuria Marii Uniri. Țăranii din Basarabia, Bucovina, Transilvania (inclusiv aici Banatul, Crișana și Maramureșul), alături de politicieni, intelectuali, muncitori, militari, studenți, liceeni, meseriași, au contribuit la înfăptuirea Marii Uniri din anul 1918, pe care o priveau nu numai ca pe o firească și dorită împlinire a idealului național, ci și ca pe o speranță către o viață demnă, în care să se bucure de drepturi depline. Acțiunile lor s-au concretizat în diverse forme: înlăturarea vechilor autorități și instalarea celor românești (consilii sau sfaturi locale, gărzi naționale), arborarea tricolorului, intonarea unor cântece patriotice („Deșteaptă-te române”, „Pe-al nostru steag” ș.a.), eliminarea însemnelor care aminteau de imperiile austro-ungar și rus, purtarea unor panglici tricolore, scandarea unor sloganuri patriotice precum „Trăiască România Mare” și „Trăiască revoluția”, alegerea unor delegați în organisme democratice care urmau să voteze unirea Basarabiei (Sfatul Țării)⁴⁹, a Bucovinei (Congresul general)⁵⁰ și a Transilvaniei (Adunarea Națională)⁵¹ cu patria mamă, semnale prin tulnice, goarnă și clopote vestind apropierea unirii, participarea în număr mare la manifestările plebiscitare din anul 1918 de la Chișinău (27 martie), Cernăuți (28 noiembrie)⁵² și Alba Iulia (1 decembrie)⁵³ unde și-au manifestat sprijinul și bucuria pentru Marea Unire, organizarea unor adunări locale în care era salutată înfăptuirea României Mari⁵⁴, etc.

În Basarabia, sătenii, considerând că au dreptul să-și hotărască singuri soarta, au acționat pentru unire – relata un martor al evenimentelor – asemenea unui „torent care a pornit de la nord, cu atâta putere și entuziasm în jos, încât chiar dacă Sfatul Țării ar mai fi întârziat votarea, ar fi fost copleșit și târât de curentul poporului moldovean”⁵⁵. În Bucovina – scria ziarul „Neamul românesc” – „cojocul fără de care nu se poate face nimic adevărat, el, cojocul, a hotărât”⁵⁶. În Transilvania, în cadrul

⁴⁶ SANIC-PCM, dosar 58/1920: 10.

⁴⁷ DAD, nr.32, șed. din 10 februarie 1920: 440.

⁴⁸ Borcea, 1919: 2.

⁴⁹ Scurtu (coord.), 1994: 108.

⁵⁰ Ciachir, 1993: 92.

⁵¹ Marinescu, 1993: 335.

⁵² Nandriș, „Zile trăite în Bucovina”, în Nistor, 1938: 254.

⁵³ Cazacliu, 1918: 1.

⁵⁴ *Românul*, VII, nr.41 din 16 decembrie 1918: 3.

⁵⁵ Schina, 1998: 12.

⁵⁶ *Neamul românesc*, XIII, nr. 329 din 28 noiembrie 1918: 1.

unor adunări populare, mii de țărani au depus semnături pe moțiunile prin care se susținea unirea cu România. Este relevant credenționalul locuitorilor din comuna Șelimbăr (comitatul Sibiu) din 15/28 noiembrie 1918, privind dorința de unire:

„Obștea poporului român comuna Șelimbăr, din îndemn propriu și fără nici-o silă sau ademenire din vreo parte, dă la iveală dorința fierbinte ce însuflețește inima fiecărui român și declară că voința nestrămutată este: voim să fim alături, împreună cu teritoriile românești din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș la Regatul României, sub stăpânirea Majestății Sale, Regelui Ferdinand. În această hotărâre a noastră așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față și tot ce va înălța pururea pe fiii noștri și pe nepoții noștri. Așa să ne ajute Dumnezeu!”⁵⁷.

Sub impulsul acestui eveniment memorabil, țărănimea, ca de altfel și alte categorii socio-profesionale, nutrea speranțe că noua Românie va fi o mamă bună pentru fiii ei și că se va trece treptat la o viață prosperă și la un proces de primenire morală. Se vorbea despre o „eră nouă” care începea acum, în care oamenii aveau un alt mod de gândire, mai matur și mai echilibrat. Dar speranțele, altfel îndreptățite, aveau de depășit obstacole dificile: nivelul modest de viață, lipsa unității sufletești, analfabetismul, conservatorismul, incertitudini privind înfăptuirea marilor reforme (agrară, electorală), contextul extern (tensiunea de la granițe, problema recunoașterii internaționale a Marii Uniri), etc.

Nivelul modest de viață. Viața modestă crea nemulțumiri și decepții. Unii țărani se arătau pesimiști, considerând că se aflau într-o realitate tristă și greu de depășit. Plângerile lor, dar și relatările presei, dezbaterile din parlament, rapoartele autorităților locale, arătau starea de neliniște a satelor, mai ales în zonele sărace sau în cele puternic lovite de război (Basarabia, Dobrogea, Vechiul Regat, Transilvania). Astfel, în Basarabia exista o nemulțumire care producea „tulburări și manifestări violente care amenințau ordinea publică”, motivele principale fiind sărăcia și specula cu sare și petrol⁵⁸. În Dobrogea era o „stare de dezolare”, iar lumea era „redușă la ultima expresie a nenorocirii”⁵⁹. În Transilvania, exista o stare de agitație din cauză că lipseau articole de primă necesitate⁶⁰.

Pe adresa autorităților locale și centrale veneau numeroase plângeri ale țăranilor dezamăgiți, în care se solicita redresarea situației⁶¹. Un țăran din Căprioru (Dâmbovița) scria: „Trebuie să se schimbe cât mai degrabă această situație ca să nu ajungă răbdarea și nemulțumirea țăranilor la «gât»”⁶². Cei dezamăgiți se arătau neîncrezători în autorități, iar pentru ei, speranța către o viață mai bună devenea o iluzie mult prea

⁵⁷ Apud Scurtu, 1988: 131.

⁵⁸ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 35.

⁵⁹ DAD, nr. 28, șed. din 1 februarie 1920: 378.

⁶⁰ SANIC-CDSGPJ, dosar 3/1920: 100.

⁶¹ Glasul Bucovinei, III, nr. 369 din 6 martie 1920: 2.

⁶² SANIC-PCM, dosar 317/1919: 27.

îndepărtată⁶³. Din cauza sărăciei și a greutăților vieții, se simțeau străini în țara lor și nu mai aveau răbdare să aștepte trecerea timpului pentru normalizarea lucrurilor⁶⁴. Așa de pildă, în Basarabia – scria ziarul „Sfatul Țării” – lumea satelor „s-a săturat de atâtea nevoi. Această stare susținută de cei ce în dorul lor arzător pentru cele vechi se folosesc de orice mijloc, ține masa în statornică încordare de nervi”⁶⁵. Unii dintre basarabeni nu mai aveau încredere în organele administrative și sperau în sprijinul armatei⁶⁶. În Bucovina, se auzeau voci ale țăranilor care cereau ca cei care practicau meserii „ușoare”, precum cămătăria și crâsmăritul, să se „înham” la munca productivă: „Să puie mâna pe plug, pe sapă, pe topor și să lucreze alături de noi în arșița soarelui și în gerul iernii și atunci vom sta de vorbă cu ei”⁶⁷.

Sătenii își exprimau părerea că nu toate măsurile guvernului le erau de ajutor. Astfel, în urma unificării monetare din anul 1920, a scăzut prețul vitelor dar s-au scumpit îmbrăcămintea și încălțăminte, și aflați în criză de bani, unii țărani s-au văzut nevoiți să se împrumute la cămătari cu dobândă mare. De altfel, după anul 1918, o problemă cu care s-a confruntat țărănimea era decalajul dintre prețurile produselor agricole și cele ale produselor industriale (acestea erau mult mai mari)⁶⁸. Nerăbdarea îi „împingea” pe unii la diverse comportamente negative: intrau cu coasa pe domeniile statului (în unele zone din Transilvania)⁶⁹, se răsculau (nordul Basarabiei)⁷⁰, făceau speculă, furau, leneveau, etc. În zonele foarte sărace cum era Dobrogea, unii se „transformau” din agricultori în chirigii, cârciumari, agenți electorali, jucători de cărți, etc. Alții, cuprinși de aceeași nerăbdare sau supărați că nu primiseră pământ, alegeau calea emigrației, dorind să plece în America⁷¹. În memorii adresate parlamentului ales în noiembrie 1919, țăranii își exprimau dezamăgirea cauzată de lipsa de interes a unor politicieni față de necazurile satelor. Spre exemplu, țăranii din județul Putna scriau că „la noi, nici-un ministru nu și-a adus aminte că între ruinele de la Muncel, Panciu și Mărășești sunt sufletele chinuite ce gem și cer ajutorul datorit”⁷².

Mai există speranțe. Cu toate dificultățile existente, erau și țărani care-și păstrau optimismul către o viață mai bună și alegeau căi legale pentru a primi sprijinul autorităților: cereri de ajutor material adresate prefecturii⁷³, guvernului sau regelui⁷⁴, scrisori adresate presei⁷⁵, trimiterea unor delegații la județ, la guvern sau la familia

⁶³ SANIC-MI, dosar 458/1919.

⁶⁴ „Așteptările României”, în *Bucovina*, I, nr. 47 din 16 mai 1919: 1.

⁶⁵ *Sfatul Țării*, I, nr. 93 din 27 iulie/9 august 1918: 1.

⁶⁶ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 49.

⁶⁷ Lițu, 1919: 3.

⁶⁸ Scurtu, 2009: 88.

⁶⁹ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 349.

⁷⁰ Marghiloman, 1927: 217.

⁷¹ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 113.

⁷² DAD, nr. 9, șed. din 12 decembrie 1919: 78.

⁷³ SANIC-MI, dosar 30/1918: 88.

⁷⁴ SANIC-MI, dosar 458/1919: 32.

⁷⁵ *Glasul Bucovinei*, III, nr. 369 din 6 martie 1920: 2.

regală, memorii către parlament, etc. Aceștia suportau suferința cu „bărbăție”⁷⁶. Într-o scrisoare din iulie 1919 către guvern, sătenii din Glodeni (Dâmbovița) cereau ajutor pentru hrană și medicamente și atenționau că „altfel vom pieri cu toții”⁷⁷. Este relevantă și scrisoarea țăranilor din Voinești (Brăila), publicată de ziarul „Viitorul” din 7 noiembrie 1919: „Vă rugăm a ne ridica din starea de nevoie, căci dacă suntem așa nu e vina noastră, ci a evenimentelor prin care am trecut”⁷⁸. Solicitățile erau diverse: să li se restituie vitele rechiziționate sau contravaloarea acestora, să se amâne datoriile și taxele din cauză că 1919 a fost un an agricol secetos, asistență medicală, reduceri de plată pe C.F.R., să se asigure alimentele de strictă necesitate⁷⁹, scutiri de rechiziții, țăranii să primească pluguri, porumb, alimente, bani, semințe, etc.⁸⁰. Presantă era dorința de a primi credite de la guvern în baza despăgubirilor de război, și mulți își puneau speranța în prim-ministrul Alexandru Averescu, „făcătorul de minuni”. Este relevant memoriul brașovenilor: „Poporul din Brașov și din județ vă roagă cu tot respectul să interveniți în votarea unui credit în cauza despăgubirilor de război”⁸¹.

În teritoriile unite, nemulțumirile față de administrația locală îi detereminau pe țăranii să trimită delegații la rege, în speranța că se vor îndrepta toate greșelile și abuzurile⁸². Unii săteni trăiau cu impresia că suveranul era dezinformat de guvern și din această cauză, multe din durerile satelor nu-i erau cunoscute. Astfel, țăranul ardelean Ioan Crișan din Mireșul Mare (Chioar), într-o scrisoare trimisă ziarului „Patria” din 9 mai 1920, îl învinuia pe prim-ministrul Averescu că-i ascundea regelui realitățile triste din țară: „M.S. Regele, de bună seamă e un om bun și ne vrea binele, dar M. S. nu știe ce vrem, căci domnul general Averescu e o santinelă bună și se îngrijește ca durerile noastre să nu ajungă la urechile M.S.”⁸³.

Alții cereau prefecturii orice fel de ajutor. Spre exemplu, țăranul Gheorghe Stancovici din Pietrari (Dâmbovița) îi scria prefectului pe 6 septembrie 1919: „Să binevoiți a ne da și nouă un ajutor, cum veți crede dumneavoastră de cuviință, căci nu avem cu ce ne hrăni și noi în timpurile astea așa de scumpe”⁸⁴. Deși erau presați de mari dificultăți materiale, unii țăranii dovedeau solidaritate cu alte categorii defavorizate (orfani, văduve, invalizi), care cereau majorarea pensiilor⁸⁵, reducerea cu 50% a transportului pe C.F.R.⁸⁶, etc. Astfel, în emoționante articole publicate în presă, ei subliniau că deși țara era săracă, totuși „trebuie să-l iubim pe aproapele nostru ca pe noi înșine”⁸⁷. Pentru cei mai săraci, un ajutor venea din partea Crucii

⁷⁶ *Statul Țării*, I, nr. 42 din 24 mai 1918: 1.

⁷⁷ *Țara nouă*, I, nr. 4 din 13 iulie 1919: 2.

⁷⁸ *Viitorul*, 12, nr. 3513 din 7 noiembrie 1919: 3.

⁷⁹ SANDB-PJ, dosar 30 1919: 4.

⁸⁰ SANIC-MI, dosar 458 19219: 37.

⁸¹ SANIC-PCM, dosar 63-1921: 18.

⁸² SANIC-CDSGPJ, dosar 3 1920: 102.

⁸³ „Țăranii și Partidul Poporului”, în *Patria*, II, nr. 99 din 9 mai 1920: 1.

⁸⁴ SANDB-PJ, dosar 30 1919: 88.

⁸⁵ SANDB-PJ, dosar 38 1919: 248.

⁸⁶ SANIC-MI, dosar 1:1922, vol. I: 120.

⁸⁷ *Țăranul*, I, nr. 16 din 23 mai 1919: 3.

Roșii Române, a Crucii Roșii Americane și a reginei Maria, prin efortul cărora se înființau cantine, se procurau alimente și se oferea asistență medicală⁸⁸.

Dovedind o viziune realistă, erau țărani care solicitau o unitate de acțiune pentru redresarea țării și îmbunătățirea situației. În ședința din 10 februarie 1920, țăranul deputat Theodor Crețu declara în parlament: „Țăranii cred că cu toții ați apucat pe un drum greșit și zic: «Veniți cu toții cu uneltele pe care le aveți ca să punem cu toții umerii să scoatem țara din glod»”⁸⁹. Același deputat exprima hotărârea sătenilor de a munci „pe calea cinstită și dreaptă”, subliniind că în mentalitatea omului de la sat, sărăcia nu putea fi alungată fără eforturi: „Noi țăranii, nu ne-am hotărât să facem grevă și nu vom face-o niciodată. Cine dorește să scape de mizerie și sărăcie, să se pună la muncă”⁹⁰. În mod asemănător, țăranul mehedințean George Jiroveanu îndemna: „La muncă și iar la muncă și atunci și numai atunci francul nostru va fi de aur și traiul ieftin”⁹¹.

Idoli și mituri. În timpul războiului mondial și în anii care au urmat, sătenii, și nu numai ei, și-au pus speranțele de ordin social, politic, economic, sufletesc sau național în oamenii de seamă ai timpului: familia regală, lideri politici, militari, oameni de cultură. Astfel au apărut idoli mulțimii. Așa de pildă, în Transilvania, idoli ardelenilor, recunoscuți pentru contribuția la Marea Unire erau Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga ș.a. Sunt pline de înțeles cuvintele unui țăran ardelean:

„Noi avem românii noștri, care în bine, în rău, au trăit cu noi, care ne-au apărut de unguri, care au apărut toată țara la Conferința de pace și aceștia sunt domnul Maniu, domnul Vaida și ceilalți. Noi românii de la sate, proști cum suntem, nu putem fi ca domnii de la oraș care-și schimbă ciorapii”⁹².

În mod asemănător, basarabenii îl știau bine pe Ion Inculeț, bucovinenii pe Ion Nistor și Iancu Flondor, regășenii pe Ion Mihalache, Alexandru Averescu, ș.a. Am dat câteva exemple de idoli care la început aveau o arie „regională” dar care treptat, odată cu procesul de integrare administrativă a teritoriilor unite, au devenit cunoscuți în toată țara. Nume binecunoscute în lumea satelor erau cele ale familiei regale, Ionel Brătianu, Nicolae Iorga, ș.a.

Când popularitatea unora dintre idoli s-a amplificat și s-a împletit cu nuanțe de legendă, în mentalitatea colectivă au apărut miturile. În lumea satelor erau cunoscute miturile referitoare la regina Maria și generalul Alexandru Averescu. În vreme ce mitul reginei („mama răniților” din Primul Război Mondial) a dăinuit, popularitatea lui Averescu s-a „risipit” după guvernarea din anii 1920-1921, când mulți din cei ce-și puseseră nădejdea în „făcătorul de minuni”, constatau că în fapt nu s-a produs

⁸⁸ Maria, regina României, 1996: 170.

⁸⁹ DAD, nr. 32, șed. din 10 februarie 1920: 440.

⁹⁰ DAD, nr. 32, șed. din 10 februarie 1920: 440.

⁹¹ Jiroveanu, 1920: 1.

⁹² *Patria*, II, nr. 99 din 9 mai 1920: 1.

nici o minune⁹³. Această guvernare, deși în ansamblu a fost rodnică, totuși a creat nemulțumiri diverse: lotul mediu de împroprietărire pentru țărani (în urma reformei agrare) era de 2,5 ha și nu de 5 ha cum se promisese, o treime din cei îndreptățiți nu au primit pământ, liberalii n-au fost trași la răspundere pentru „pierderile inutile” din anii războiului, cinstea preconizată fusese dată uitării, ș.a.⁹⁴.

Un loc aparte în inima țăranilor îl ocupa regele Ferdinand, de numele căruia se legau Marea Unire (Ferdinand „Întregitorul”) și marile reforme, electorală și agrară („regele țăranilor”). În anii de după războiul mondial, când la granițele țării era o stare de tensiune și România făcea eforturi pentru recunoașterea internațională a Marii Uniri, speranțele se îndreptau spre regele Ferdinand. Este elocventă atitudinea țăranilor basarabeni din Sturzeni (Tighina) care în februarie 1919, îi exprimau regelui hotărârea de a-l urma în lupta pentru apărarea granițelor: „Cu toții suntem gata, în orice moment a ne vărsa sângele pentru Tron, Țară, Neam și Rege”⁹⁵. Pentru orice nedreptate sau neajuns, speranța cea mare a țăranilor era suveranul. Este sugestivă pentru o astfel de mentalitate scrisoarea din 3 mai 1920 a ardeleanului Iacob Crișan din Mireșul Mare (Chioar): „Oricum va fi, noi vom fi credincioși Majestății Sale, pe care-l avem așa de drag ca pe Dumnezeu Sfântul, căci e tatăl nostru al tuturor”⁹⁶.

Pentru mulți săteni, credința în rege era așa de mare, încât declarau – așa cum o făceau cei din din Rădășeni (Suceava) – că „oricine are cuvinte îndoielnice când e vorba de marele nostru rege, este dușmanul țării și al neamului nostru întreg”⁹⁷. La sate, țăranii își exprimau „recunoștința pe vecie” pentru faptul că au primit pământ, participau la adunări în care strigau „Trăiască Ferdinand I regele țăranilor”, „Trăiască craiul nostru”, îi trimiteau regelui scrisori de mulțumire pentru marile reforme sau îi solicitau îndreptarea unor greșeli ale autorităților locale⁹⁸. Imensa popularitate a familiei regale în lumea satelor s-a văzut cu ocazia vizitelor făcute de regele Ferdinand și regina Maria în Transilvania (22 mai-2 iunie, 28 iulie-1 august 1919), în Basarabia și Bucovina (mai 1920), când mii de țărani, îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu steaguri tricolore, cu muzică, i-au salutat pe suverani cu recunoștință și bucurie⁹⁹. Se vorbea în epocă despre „dinasticismul adânc al țăranului român” și despre prejudecata sa monarhică¹⁰⁰.

Problema unității sufletești. După anul 1918, în lumea satelor și în societatea românească în general, o problemă pe cât de sensibilă pe atât de importantă era realizarea unității sufletești între populația din Vechiul Regat și cea din teritoriile unite. Aceste teritorii purtau în mod evident „amprenta” îndelungatei dominații

⁹³ Scurtu, 2012: 7, vezi și Argetoianu, 1996: 47.

⁹⁴ Scurtu, 2009: 268.

⁹⁵ *Sfatul Țării*, II, nr. 269 din 11/24 martie 1919: 1.

⁹⁶ „Țăranii și Partidul Poporului”, în *Patria*, II, nr. 99 din 9 mai 1920: 1.

⁹⁷ *Neamul românesc*, XIV, nr. 232 din 19 octombrie 1919: 1.

⁹⁸ SANIC-PCM, dosar 48/1920: 2, vezi și *Sfatul Țării*, II, nr. 238 din 2/15 februarie 1919:1, vezi și *Sfatul Țării*, II, nr. 248 din 15/28 februarie 1919: 1.

⁹⁹ *Neamul românesc*, XIV, nr. 114 din 2 iunie 1919: 1.

¹⁰⁰ „Țăranii și regele țării”, în *Sfatul Țării*, II, nr. 248 din 15/28 februarie 1919: 1, vezi și ANIC-CRF, dosar 13/1921: 22.

străine, căci funcționaseră în contexte instituționale foarte diferite care acum trebuiau armonizate cu structurile Vechiului Regat¹⁰¹. Existau și alte probleme cu efect negativ asupra apropierii sufletești: regionalismul, instigațiile provocate de unii politicieni aparținând comunităților etnice (în Basarabia, Transilvania, Bucovina)¹⁰² sau de unii români reveniți din America (supărați că nu primiseră pământ)¹⁰³, abuzurile administrației, influența negativă a unor preoți și învățători (care le spuneau țăranilor să se opună serviciului de gardă, pentru că jandarmii nu mai aveau dreptul să-i scoată pe oameni la pază)¹⁰⁴, opțiunile și patimile politice, spinoasa problemă a vinovaților de război, ș.a. Erau țărani care alături de cetățeni de diverse profesii, cereau arestarea și pedepsirea celor care în timpul războiului mondial „s-au pus de-a curmezișul”, fiind susținută ideea că nu trebuie să existe milă pentru trădători¹⁰⁵.

Dar la sate, ca de altfel în societatea românească, unitatea sufletească nu se putea face peste noapte, ea cerea timp, răbdare și o politică înțeleaptă. Spre exemplu, pătrunderea legislației și a unor funcționari din Vechiul Regat în provinciile unite în anul 1918, a avut în epocă o receptare de cele mai multe ori negativă, cauza principală fiind abuzurile¹⁰⁶. Cum să faci unitate sufletească în condițiile în care unii funcționari erau corupți, iar jandarmii foloseau la sate în mod frecvent bătaia, fapt recunoscut și în dezbaterile din parlament¹⁰⁷. În presă apăreau articole ale țăranilor în care se solicita eliminarea jandarmilor de la sate, deoarece erau percepuți ca „oamenii boierilor”. Articolele aveau un evident ton justițiar: „Nu boierilor! Să vă iasă din cap că noi vom mai fi stăpâniți de voi și de azi înainte prin jandarmi”¹⁰⁸. În unele zone, țăranii, nemaiaivând încredere în funcționari și jandarmi, făceau propagandă împotriva acestora și nu mai depuneau reclamațiile pe plan local, ci direct la prefect¹⁰⁹. Averescu, în calitate de prim-ministru a primit multe delegații de țărani care-i spuneau că jandarmii erau „un mare dușman al populației”, iar el a trebuit să-i convingă pe cei nemulțumiți despre importanța acestor „slujbași” ai statului¹¹⁰.

Apropierea sufletească era întârziată și din cauza pasiunilor și patimilor politice, căci cei din teritoriile unite erau „cantonati” într-un regionalism evident. Așa de exemplu, țăranul ardelean Ioan Crișan din Mireșul Mare (Chioar), adept a lui Iuliu Maniu și Vaida-Voevod, respingea preocuparea generalului Averescu de a câștiga simpatizanți în Transilvania. El considera că Averescu, dacă era general, „să fie general, să nu facă politică, ci să deie bani și hrană soldaților”. Mai mult, sublinia că în comparație cu „răgățenii”, liderii ardeleni erau oameni cinstiți care „nu se leagă de ceea

¹⁰¹ Murgescu, Sora, 2019: 23.

¹⁰² SANIC-PCM, dosar 30/1920: 90, 100-102.

¹⁰³ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 361.

¹⁰⁴ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 102.

¹⁰⁵ SANIC-MI, dosar 714/1919: 77.

¹⁰⁶ Sora, 2019: 79, vezi și Bucur, 2019: 485.

¹⁰⁷ DAD, nr. 9, șed. din 12 decembrie 1919: 76.

¹⁰⁸ Brezeanu, 1920: 4.

¹⁰⁹ SANIC-PCM, dosar 30/1920: 122.

¹¹⁰ *Îndreptarea*, III, nr. 100 din 5 mai 1920: 1.

ce nu pot face, cum face domnul Averescu”¹¹¹. La toate acestea se adăuga adversitatea țăranilor față de marii proprietari, realitate explicată în parlament de deputatul țăran Theodor Crețu în cuvinte dure: „Ciobanii nu urăsc lupul pentru că este sur, îl urăsc pentru că le mănâncă oile. Așa și noi țăranii, nu vă urăm pentru că sunteți boieri sau că sunteți mari proprietari, vă urăm că sunteți leneși, bețivi și risipitori”¹¹².

Știința de carte. Dificilă era și situația științei de carte, cu impact asupra viziunii țăranilor. Astfel, după 1918, la nivelul țării doar între 16% și 60% din populație era știutoare de carte. Cei mai mulți analfabeți erau în Basarabia (94%), în Bucovina erau 60%, în Vechiul Regat erau 43%, iar în Transilvania existau 40% analfabeți¹¹³. Această situație îi împiedica pe mulți țărani să aibă o informație corectă, să citească presa, să cunoască proiectele de legi, etc.¹¹⁴. Găsim interesante ecouri în presă despre importanța științei de carte la sate: „O mulțime de gazete sosesc prin comune. Pe toate le citesc țăranii care știu carte și mulți ies cu ele la răspântie și citesc și celor care nu știu carte”¹¹⁵. Dornici de informare, unii cereau lămuriri de la învățători, preoți, notari, jandarmi¹¹⁶. În Basarabia, unde majoritatea locuitorilor de la sate erau analfabeți, un rol important în răspândirea noutăților îl aveau ofițerii români, considerați de localnici „singurii apostoli ai românismului”¹¹⁷.

Conservatorismul. O problemă importantă care influența atitudinea țăranilor era conservatorismul. Așa de pildă, în urma reformei agrare, nu s-a putut dezvolta o adevărată cooperatie satească (comasarea proprietății și asocierea în cooperative pentru creșterea rentabilității pământului) din cauza atitudinii țăranului român, individualist și suspicios la orice asociere i se oferea. Unele „breșe” în acest conservatorism au apărut după anul 1918: constituirea unor asociații și bănci populare, schimbări în vestimentație¹¹⁸, creșterea numărului de căsătorii mixte (români-comunități etnice)¹¹⁹, mai multă preocupare pentru aspectul locuinței, revenirea la numele românești de către cei care și-l maghiarizaseră (Transilvania), etc.¹²⁰.

Influența presei. O influență asupra țăranilor o avea presa, care acum pătrundea puternic în lumea satelor, unde se găsea majoritatea electoratului. Este semnificativ faptul că dacă în anul 1918 erau 16 periodice, numărul lor a crescut spectaculos, ajungând la 754 în anul 1919, 920 în anul 1920 și 953 în anul 1921¹²¹. Populația, în mare parte, era dornică de informare. Este interesant de precizat că în unele ziare centrale și locale, îndeosebi în cele averescane și țăraniste, întâlnim opinii, argumente, propuneri și critici formulate nu numai de politicieni cunoscuți, de

¹¹¹ „Țăranii și Partidul Poporului”, în *Patria*, II, nr. 99 din 9 mai 1920: 1.

¹¹² DAD, nr. 32, șed. Din 10 februarie 1920: 439.

¹¹³ Mușat, Ardeleanu, 1986: 903.

¹¹⁴ Argetoianu, 1996: 112.

¹¹⁵ „La datorie”, în *Țăranul*, I, nr. 18 din 15 aprilie 1921: 1.

¹¹⁶ „Educație cetățenească”, în *Cuvânt moldovenesc*, VI, nr. 22 din 24 mai 1931: 1.

¹¹⁷ SANIC-MI, dosar 458 1919: 36.

¹¹⁸ Fulga, Moraru, 1980-1981: 410.

¹¹⁹ Scurtu, Boar (coord.), 1995: 40.

¹²⁰ SANIC-CDAG, dosar 9. 1920: 7.

¹²¹ Scurtu, Bulei, 1990:199.

preoți, învățători sau avocați, ci și de țărani care oglindeau speranțele, așteptările sau decepțiile sătenilor¹²². Dacă ne referim la județul Dâmbovița, în rândul Partidului Țărănesc se afirmă prin „condeiul” lor, țăranii Ion Brezeanu din Glodeni și Dumitru Oproiu din Vulcana-Băi, ale căror opinii veneau direct din lumea satelor și aveau un impact important. Articolele nu se opreau doar la probleme locale, ci vizau și chestiuni generale cum ar fi dorința de „resetare” a clasei politice și împlinirea speranței către prosperitate¹²³. Așa de pildă, pe 18 august 1919, în *Scrisoare către cârmuitorii țării*, Ion Brezeanu le atrăgea atenția politicianilor că sătenii erau hotărâți să-și croiască o viață demnă¹²⁴. Uneori erau publicate poezii cu un puternic accent critic. Spre exemplu, țăranul dâmbovițean Anton Iosifescu, simpatizant al Partidului Țărănesc, în poezia *Cântec țăărănesc* scria, referindu-se la vechii politicieni:

„Și iar verde rug uscat/ O! ciocoi înveninat/ La inimă nu te doare / Când ne calci dreptu-n picioare/ De nu simți și tu durere/ Când alții dreptate-ți cere./ Să vă dea Dumnezeu rele/ Și necazuri și durere/ Să știți și voi cum e jugul/ Cum merge munca cu plugul”¹²⁵.

În presa noilor partide (îndeosebi țăranistă și averescană), țăranii exprimau critici la adresa „ciocoilor” (liberali, conservatori). Ziarul țăranist „Țara nouă”, care apărea la nivel central, atenționa asupra perfidiei „ciocoilor”:

„Cine a purtat sau poartă haina țăărănească și n-a simțit disprețul ciocoilor mai mult decât pentru o vită chiar? Că ne fac ochi dulci și tot felul de amăgiri în preajma alegerilor, e ceva trecător. Pe urmă s-a schimbat boierul! Că vine azi cu forme sclipitoare, anunțând cele mai largi reforme, e o amăgire pentru cei simpli-marfa rămâne tot cea veche”¹²⁶.

Țăranii aleși deputați considerau că era datoria lor să apere interesele satelor, atât prin intervenții în parlament cât și prin articole în presă. Deputatul țăranist Ion Brezeanu (Dâmbovița) scria pe 8 aprilie 1921 că multe din speranțele puse în guvernarea Averescu s-au năruit, iar țăranii „au rămas într-o stare mizerabilă”¹²⁷. El cerea „pământ și drepturi” și lua apărarea celor care, veniți din diverse sate la „mai marii” din București ca să-și rezolve nemulțumirile, de multe ori erau obligați să plece acasă, dezamăgiți că cererile lor nu s-au împlinit¹²⁸.

¹²² *Țara nouă*, I, nr. 10-11 din 18 august 1919, p. 1.

¹²³ *Țăranul*, I, nr.1 din 25 decembrie 1918, p. 1.

¹²⁴ Brezeanu, 1919 b: 2.

¹²⁵ Iosifescu, 1920: 2.

¹²⁶ Vlădeanu, 1919: 2.

¹²⁷ Brezeanu, 1921: 2.

¹²⁸ Brezeanu, 1921: 2.

Marile reforme. Mult dorita reformă agrară

Nerăbdarea țăranilor. După anul 1918, la sate a apărut „un alt suflu de viață națională și cetățenească”, pe care unii îl numeau „sufletul nou în România Nouă”¹²⁹. În toată țara, țăranii doreau înfăptuirea reformei agrare și a celei electorale, promise lor încă din vara anului 1917 de regele Ferdinand. Politicienii înțelegeau că nu se mai putea merge pe soluția tergiversării sau a amânării, căci fiecare om își căuta rostul lui în viață¹³⁰. În fapt, toate partidele politice se pronunțau pentru reforma agrară, deosebiri dintre ele vizând suprafața care trebuia expropriată și cuantumul despăgubirii¹³¹. Prin articole în presă, țăranii argumentau că împrăștierea lor se justifica prin jertfele de pe front și prin truda de pe câmp. Așa de pildă, Dimitrie Crișan din Arad afirma: „Nu cerem bani sau slujbe grase. Cerem pământul pe care l-am stropit de atâtea ori cu sângele nostru și pe care l-am muncit din totdeauna”¹³².

La finele anului 1918, în diferite zone ale țării, unii dintre țărani nu mai aveau răbdare până la înfăptuirea reformei agrare și treceau la acțiuni spontane de ocupare cu forța a pământului și împărțirea cerealelor. Erau atacate depozitele de alimente ale statului și băncile la care sătenii aveau datorii, erau alungate autoritățile locale (în special notarii, primarii, jandarmii)¹³³. În unele localități, nemulțumiții ocupau primăria, poșta, atacau conacele. Cauzele acestei nerăbdări erau multiple: mizeria din timpul războiului, lipsa pământului, abuzurile autorităților privind rechizițiile și distribuirea alimentelor, etc. Pentru a reliefa starea de spirit de la sate, sunt sugestive cuvintele unui țăran din Caraș-Severin:

„Noi, cei mai săraci trebuie să așteptăm până ce se satură cei bogați, apoi ce rămâne de la ei ne dă și nouă. Suntem goi, fără haine, desculți și flămânzi. La noi de șapte luni nu se mai dă ajutor de stat și acum zice notarul că la cine vrea dă și la cine nu, nu dă. Negre zile ducem noi cei de la sate. Apoi aceasta nu-i viață, ci robie.[...] Va trebui să vină ceasul”¹³⁴.

În unele sate din Basarabia, din cauza faptului că 95% din țărani erau complet lipsiți de pământ, s-a trecut la ocuparea și împărțirea moșiilor „prin forță”¹³⁵. La nivelul țării, capacitatea statului de a-i opri pe țărani era inegală, deși guvernul menținea la sate efective sporite de jandarmi¹³⁶.

Dar în rândul unora erau și atitudini mai tolerante, prin care se exprima încrederea în guvern și în ajutorul presei. De pildă, în cursul anului 1919, săteni bucovineni scriau ziarului „Glasul Bucovinei” să le susțină interesele și „să ne stea

¹²⁹ „Sufletul nou în România nouă”, în *Vitorul*, XX, nr. 5761 din 11 mai 1927: 1.

¹³⁰ Trancu- Iași, f.a.: 28.

¹³¹ Scurtu (coord.), 2003: 54.

¹³² Crișan, 1920: 2.

¹³³ *România nouă*, II, nr. 212 din 10 noiembrie 1918: 1.

¹³⁴ *Apud* Pascu, 1983: 78.

¹³⁵ *Independența economică*, I, nr. 31 din 1 octombrie 1918: 3, vezi și Scurtu, 1994: 192.

¹³⁶ Murgescu, Sora, 2019: 25.

de ajutor la viitoarea împărțire de pământ”¹³⁷. La sate, problema agrară era la ordinea zilei. În acest context, trebuiau să vină și împlinirile. Astfel, la 14 decembrie 1918, guvernul Ion I. C. Brătianu a adoptat Decretul-lege care legifera principiile generale ale exproprierii din România, urmat de legile pentru reformă agrară din anii 1920-1921. Legislația prevedea că pământul expropriat nu se vindea direct țăranilor, ci era arendat obștilor constituite sub îndrumarea Casei centrale a cooperației și împrumutării. Pământul expropriat intra în folosința țăranilor, fiind plătită o arendă anuală și urmând ca acesta să treacă treptat în proprietatea celor îndreptățiți¹³⁸. În unele localități, din cauza lipsei de pământ, țăranii au fost nevoiți să accepte arendarea. Au apărut și decepții, căci unii n-au acceptat obștile de arendare, au refuzat să lucreze terenul sau să dea dijma moșierilor (îndeosebi în anii 1919-1920). Delegații din diverse sate veneau la prim-ministrul Alexandru Averescu și-i cereau sfatul în privința arendării¹³⁹.

Nemulțumirile față de obștile de arendare erau determinate de mai multe cauze: propaganda unor partide politice care cereau împrumutarea imediată (Liga Poporului), neîncrederea în conducerea obștilor, influențe și zvonuri care ziceau că împrumutarea nu se va realiza niciodată, țăranii nu concepeau ca statul care le promisese pământ, să-i oblige să plătească arende și să amâne împrumutarea deplină, etc.¹⁴⁰. Sunt relevante opiniile săteanului Petre Dițescu din Voinești (Dâmbovița) despre rolul limitat al obștii:

„Noi, țăranii, proprietari absoluți astăzi pe bucățica noastră de pământ, mare sau mică, vrem să rămânem tot astfel și să nu o dăm pe mână de obște, dacă se întâmplă să aibă pe ea o pădure sau sub pământ să se găsească petrol, var, nisip, ș.a. Credem și noi că obștea poate să -și aibă locul pentru un scop anume determinat și limitat, de exemplu o obște de exploatare”¹⁴¹.

În anii 1919-1920, din cauza nemulțumirilor privind înfăptuirea reformei agrare, răbufnirile violente ale țăranilor au continuat sub diverse forme. Astfel, în diferite zone ale țării, unii au trecut la ocuparea cu forța a pământului supus exproprierii¹⁴². Cele mai multe cazuri se întâlneau în Vechiul Regat (aici se găsea majoritatea demobilizaților de pe front), unde sătenii declarau că „vor face revoluție ca în Rusia pentru că boierii nu le dau pământ” și-și arătau supărarea că „au luptat degeaba pentru patrie”¹⁴³.

În Transilvania aveau loc greve ale argaților, aceștia refuzând să presteze munca obligatorie. Cei nemulțumiți căutau să-și facă dreptate prin diferite modalități:

¹³⁷ *Glasul Bucovinei*, II, nr. 234 din 6 septembrie 1919: 4.

¹³⁸ Șandru, 1975: 49.

¹³⁹ Averescu, (f.a.): 67.

¹⁴⁰ SANIC-MI, dosar 458/1919: 73.

¹⁴¹ Dițescu, 1919: 1.

¹⁴² SANIC-MI dosar 165/1920: 7.

¹⁴³ SANDB-PJ, dosar 30/1919: 45.

cereri către autorități, atacarea conacelor (Mureș, Hunedoara), ocuparea pădurilor (Cluj, Bihor), a islazurilor, etc. În Transilvania circula lozinca „strămoșii noștri au cucerit pământul ce are să fie al nostru”¹⁴⁴. În Basarabia și în Bucovina, unii țărani, amăgiți de zvonuri și cuprinși de dezamăgire, nu mai sperau în împrăștiere și așteptau reîntoarcerea stăpânirii străine¹⁴⁵. Din toate zonele țării veneau informații că amânarea reformei agrare crea o stare de tensiune¹⁴⁶. În acest context, guvernul Averescu s-a văzut nevoit să înceapă împrăștierea în toamna anului 1920, ceea ce a reprezentat împlinirea unei mari așteptări¹⁴⁷.

Consecințele reformei agrare. Reforma agrară a determinat atitudini și preocupări noi: se foloseau tot mai mult mașinile agricole atât pe marile proprietăți cât și în unele gospodării (Bucovina, Dobrogea, sudul Olteniei, Bărăgan), era utilizată munca salariată provenită din rândul proletarilor și a celor fără pământ (Bărăgan, Oltenia, Banat, nordul Moldovei), unii țărani mai înstăriți arendau din pământ, a scăzut importanța dijei și a numărului de învoieli agricole, s-a micșorat dependența celor săraci față de marii proprietari, etc.¹⁴⁸. Veniturile celor împrăștiți au crescut, dar ele nu le asigurau o viață confortabilă¹⁴⁹.

Reforma agrară s-a reflectat în mod diferit în atitudinea țăranilor. Cei care primiseră pământ, trimiteau scrisori regelui și prim-ministrului Alexandru Averescu, mulțumindu-le și exprimându-le în același timp „devotamentul, credința nețărmurită și recunoștința pe vecie”¹⁵⁰. În multe sate aveau loc adunări în care se striga „Trăiască Ferdinand I, regele țăranilor”¹⁵¹ iar cei prezenți își exprimau bucuria pentru faptul că au primit pământ¹⁵². Țăranii din comuna Bozioru (Buzău) îi scriau lui Averescu cuvinte frumoase: „Gândul nostru se îndreaptă către înfăptuitorul acestui mare act de dreptate și cu adânc respect îl rugăm a primi profunda recunoștință”¹⁵³. Apărea speranța că acum satele se vor îndrepta „spre o viață nouă”¹⁵⁴. Existau însă mulți nemulțumiți din diverse motive: nu primiseră pământ și se arătau deprimăți¹⁵⁵, fuseseră nedreptățiți (pământ la distanță mare de sat, de calitate slabă, omiși de pe listele celor ce urmau să fie împrăștiți, abuzuri, etc.)¹⁵⁶, nu aveau pășuni¹⁵⁷.

Aceștia își căutau dreptatea prin diferite moduri: memorii către prefectură, guvern și rege, propuneri pentru o nouă lege agrară prin care să fie împrăștiți

¹⁴⁴ SANIC-CDSGPJ, dosar 3 1920: 242.

¹⁴⁵ *Glasul Bucovinei*, III, nr. 334 din 16 ianuarie 1920: 1.

¹⁴⁶ SANIC-MI, dosar 165 1920: 7.

¹⁴⁷ Șandru, 1975: 237.

¹⁴⁸ Șandru, 1975: 287.

¹⁴⁹ Scurtu (coord.), 2003: 148.

¹⁵⁰ *Sfatul Țării*, II, nr. 239 din 3-16 februarie 1919: 2.

¹⁵¹ *Sfatul Țării*, II, nr. 239 din 3-16 februarie 1919: 2.

¹⁵² *Sfatul Țării*, II, nr. 238 din 2-15 februarie 1919: 1.

¹⁵³ SANIC-PCM, dosar 48 1920: 25.

¹⁵⁴ *Sfatul Țării*, II, nr. 275 din 18/31 martie 1919: 1.

¹⁵⁵ SANDB-PJ, dosar 29 1920: 156.

¹⁵⁶ SANIC-PCM, dosar 58 1920: 12.

¹⁵⁷ SANIC-MI, dosar 146/1921: 7.

doar „acei care au fost mobilizați și demobilizați în regulă”¹⁵⁸, ocuparea pământului cu forță¹⁵⁹, publicarea unor scrisori în presă¹⁶⁰. Încetineala cu care se făcea împrăștierea crea lungi așteptări și nerăbdare în diverse zone ale țării. Spre exemplu, în luna mai 1920, supărați că încă nu primiseră pământ, 150 de țărani din Șotânga (Dâmbovița) se plâneau regelui Ferdinand, invocând amintirea lui Alexandru Ioan Cuza: „Vedem cu durere că nici în acest an nu ni se împarte pământul din această comună, deși proprietarii îl arendaseră de mai mulți ani. Să trăiți Majestate și să dea Dumnezeu ca gândul cel bun a lui Cuza să vă călăuzească”¹⁶¹. Atunci când constatau că împrăștierea nu se făcea cu dreptate, sătenii reclamau abuzurile, folosind cuvinte dure la adresa vinovaților. Astfel, Florea Sorescu din Cojasca (Dâmbovița), îl reclama pe preotul din sat, acuzându-l că în calitate de președinte al obștei locale făcea speculă cu terenuri: „Preotul a scăpat nebătut până acum dar anul acesta trebuie să-i înmuiem oasele, căci altfel nu se mai poate înțelege cu dânsul, căci a devenit un foarte mare lacom da bani”¹⁶².

În rândul țărănimii, nemulțumiri au existat și după anul 1921, căci împrăștierea era o problemă complexă. În ansamblu, reforma agrară a deschis calea către emanciparea economică a țăranilor și a adus mutații importante în modul lor de viață și în modul de a privi realitatea. Acum, sătenii avându-și rostul lor, încercau să-și refacă viața. Drumurile lor în afara satului erau mai rare, căci „odgonul puternic pe care-l reprezenta lotul de împrăștiere, deși avea o funcție de producție destul de efemeră, era mai greu de rupt”¹⁶³.

Votul universal. Pasiuni, opțiuni și atitudini politice

Țăranii devin principala masă electorală. Perioada care a urmat după Marea Unire a adus mutații importante privind rolul și locul țărănimii în viața politică. Un rol important l-a avut adoptarea votului universal care deschidea porțile vieții publice pentru milioane de cetățeni. Dacă în anul 1912, în condițiile votului censitar, în România existau aproximativ 100.000 de alegători, după adoptarea votului universal numărul a crescut la 3,7 milioane în 1926, ajungând la 4,6 milioane în 1937¹⁶⁴. Țărănimea, care reprezenta circa 80% din populația țării, devenea acum principala masă electorală, iar centrul de greutate pe plan electoral se muta de la oraș la sat. După anul 1918, candidații trebuiau să străbată satele, să meargă la biserică, la primărie, la cârciumă, să țină discursuri și să dialogheze cu alegătorii. Lumea satelor intra acum mai mult în sfera de interese a politicianilor, a celor cu funcții importante. Ziarul „Țara nouă” consemna în martie 1921:

¹⁵⁸ SANIC-PCM, dosar 58/1920: 10.

¹⁵⁹ SANIC-MI, dosar 146/1921: 7.

¹⁶⁰ *Glasul Bucovinei*, II, nr. 234 din 6 septembrie 1919: 5.

¹⁶¹ *Țăranul*, II, nr.8 din 13 mai 1922: 2.

¹⁶² SANDB-PJ, dosar 29/1920: 93.

¹⁶³ Șandru, 1980: 113.

¹⁶⁴ Scurtu, 1996: 34.

„Numele țăranului e strigat de la toate tribunele și la toate ocaziile și de toate gurile cu dinți de aur și fiecare grăsan în haine strâmte și cu câteva milioane în spate se bate cu pumnul în piept și declară că și el apără drepturile țăranimii”¹⁶⁵.

Țăranii participau la întruniri electorale, ascultau promisiunile, își făceau calcule. Criteriile lor pentru a vota un candidat erau diverse: cine le vorbea mai frumos, cine promitea mai mult, ce „sfaturi” primeau de la preotul sau învățătorul din sat, cine era mai receptiv la doleanțele lor, ingerințele administrației, etc. Importanți politicieni (Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Octavian Goga, Ion Mihalache, Ion Inculeț, ș.a.) susțineau ideea educării politice a populației. Această educație era cu atât mai necesară, cu cât până acum, masa de țărani fusese în mare măsură exclusă de la procesul politic¹⁶⁶. Mai era o chestiune importantă. Astfel, până la Primul Război Mondial, mulți țărani, neavând pământ suficient, și-au pierdut încrederea în valoarea lor „mintală” și politică, atribuind această valoare doar celor bogați. A apărut astfel „mitul superiorității mintale” a celor înstăriți¹⁶⁷. Până la realizarea educației politice, săteanul avea de partea sa două importante calități: instinctul care i-a dat „înțelepciunea ce l-a călăuzit în lungul veacurilor”¹⁶⁸ și experiența războiului care i-a „deșteptat prea mult conștiința”¹⁶⁹ și i-a radicalizat spiritul combativ. Erau țărani care-și exprimau încrederea că din rândul lor se vor afirma treptat politicieni importanți. Astfel, Ion Brezeanu din județul Dâmbovița declara:

„Fiți încredințați că după cum din mijlocul nostru au ieșit caporali, sergenți și ofițeri care au știut să ne ducă în luptă cu avânt la moarte și la izbândă, tot așa vor ieși azi prin lumina voastră, aceia care vor ști să ne facă legile, pentru ca durerea să nu mai fie la vetrele țăranilor, ci numai bucurie”¹⁷⁰.

Această încredere devine treptat realitate, mulți țărani afirmându-se ca membri în grupuri de inițiativă pentru înființarea unor organizații județene ale Ligii Poporului sau ale Partidului Țărănesc¹⁷¹, membri în structuri de partide la nivel local sau județean, participanți la consfătuiri sau congrese județene și naționale, candidați în alegerile locale și parlamentare, deputați, ș.a.¹⁷². Dumitru Oproiu, țăran dâmbovițean, descrie cu emoție atmosfera de „sărbătoare națională” de la Târgoviște din 13 decembrie 1918, când la adunarea de constituire a organizației județene a Partidului Țărănesc au fost prezenți numeroși țărani, alături de preoți, dascăli și învățători:

¹⁶⁵ „Țăranul”, în *Țara nouă*, II, nr. 298 din 23 martie 1921: 1.

¹⁶⁶ Bărbulescu, et alii, 1998: 429.

¹⁶⁷ Dragnea, 1920: 1.

¹⁶⁸ „Declarațiile domnului Octavian Goga”, în *Îndreptarea*, III, nr. 96 din 29 aprilie 1920: 3.

¹⁶⁹ Bujor, 1919: 1.

¹⁷⁰ Brezeanu, 1919a: 2.

¹⁷¹ *Țăranul*, I, nr. 6 din 7 februarie 1919: 1.

¹⁷² *Țăranul*, I, nr. 8 din 21 februarie 1919: 4, vezi și *Îndreptarea*, II, nr. 36 din 7 februarie 1919: 2, vezi și *Țara nouă*, I, nr. 7 din 21 iulie 1919, p. 2, vezi și *Țara nouă*, I, nr. 17 din 2 octombrie 1919: 2.

„Ce îmi fu dat să văd în această zi de sărbătoare națională pare că nu-mi crede inima. Am văzut cucernici preoți, respectabili dascăli și învățători și destoinici țărani care deși cu părul albit de povara anilor petrecuți în grele suferinți, au venit în număr atât de mare încât sala și strada erau pline de lume și toți într-o tăcere mormântală se sileau să absoarbă cuvintele vorbitorilor de la tribună. Vedeai țărani hotărâți să asculte și să ajute din toate puterile lor pe adevărații sfătuitori de bine. Ce zi măreață”¹⁷³.

Uneori prezidau reuniunile de partid locale sau județene, ceea ce dădea greutate noului rol pe care sătenii erau chemați să-l aibă în „resetarea” clasei politice. De asemenea, își puneau semnătura pe scrisori sau proteste trimise mai marilor partidului, politicienilor „de la centru” sau regelui¹⁷⁴. Țăranul nu mai era un personaj umil, care venea cu căciula în mână la conacul boierului, ci un om hotărât să își spună punctul de vedere în fața oricui, și mai ales în fața politicienilor¹⁷⁵. În societatea românească o concluzie se impunea pentru toți: „țăranul merita interesul cel mare”¹⁷⁶. Formațiunile politice erau preocupate să includă în programele de după 1918 deziderate care să atragă electoratul: votul universal, reforma agrară și financiară, impozit progresiv pe avere, refacerea și dezvoltarea economiei naționale, unificarea legislativă și administrativă, modernizarea de ansamblu a țării, etc.¹⁷⁷.

Opțiuni politice diverse. Pe plan politic, opțiunile țăranimii erau diferite. Nota dominantă era dorința de a rupe cu trecutul și a construi o lume nouă, cu politicieni cinstiți¹⁷⁸. Sunt relevante cuvintele țăranului mehedințean George Jiroveanu: „Vă zic în interesul cel mare, să faceți abstracție de orice partide, de orice prieteni vechi; trebuie să ne scuturăm tot sufletul învechit din noi”¹⁷⁹. La sate exista opinia că în parlament trebuiau aleși (și) dintre cei care cunoșteau bine realitatea lumii rurale, cu bucuriile și mai ales cu necazurile ei, pentru ca astfel să se poată adopta „legi sănătoase”. Sunt semnificative cuvintele lui Teodor Ciofu, țăran din comuna Poieni (Iași):

„Dacă în parlament vor fi numai oameni crescuți în puf, ținuti la umbră, hrăniți cu bucatele cele mai alese, feriți de tot ce-i rău și alințați cu tot ce-i mai bun și mai delicat care nici nu visează ce se petrece la țară, ci numai privește cu ochii din treacățul automobilului sau trăsुरii cu câte patru sau opt cai și nu vor fi și de cei crescuți pe pământul gol, în arșița soarelui, în bătaia vântului și a ploilor, în mocirla nădușelii de pe câmpuri, hrăniți cu borș și cu toate bucatele cele mai sărace și chiar de multe ori nu are nici mămligă îndeajuns, nu se vor putea lucra în acel parlament legi sănătoase”¹⁸⁰.

¹⁷³ Oproiu, 1919: 4.

¹⁷⁴ *Țăranul*, I, nr. 8 din 21 februarie 1919: 4.

¹⁷⁵ Scurtu, Buzatu, 1999: 25.

¹⁷⁶ *Bucovina*, I, nr. 13 din 1 aprilie 1919: 1.

¹⁷⁷ Știrban, 1987: 177.

¹⁷⁸ Scurtu, 2010: 53.

¹⁷⁹ Jiroveanu, 1920: 1.

¹⁸⁰ Ciofu, 1920: 2.

În Vechiul Regat, opțiunile politice se îndreptau cu predilecție spre partidele noi, îndeosebi spre Liga Poporului (din 1920 Partidul Poporului) și Partidul Țărănesc, care prin programele și prin liderii lor răspundeau aspirațiilor satelor. Mitul Averescu a adunat mulți țărani în jurul Ligii Poporului, mai ales dintre cei ce luptaseră pe front, care așteptau de la el „minunea unui trai lipsit de griji și de nevoi”¹⁸¹. La începutul anilor interbelici, „printre țărani, numele lui Averescu era pe toate buzele” iar popularitatea lui devenise „o psihoză a frontului și demobilizații au adus-o în sate cum ar fi adus orice altă boală”¹⁸². De simpatie se bucura și Partidul Țărănesc condus de Ion Mihalache, care promitea „împlinirea întreagă și nefățarnică” a nevoilor materiale și sufletești ale țăranimii, precum și eliminarea moravurilor politice. Ion Mihalache era socotit „le paysan du Danube”, cu multă priză la sate, devenind „steagul revendicărilor țărănești”¹⁸³. Mulți săteni, îndeosebi din Vechiul Regat, îl considerau ca fiind „simbolul durerilor și drepturilor țăranimii”¹⁸⁴.

O bună parte a țăranimii își puna nădejdea în aceste două formațiuni politice și își exprima solidaritatea cu liderii lor. Așa de exemplu, când Ion Mihalache era ținta atacurilor politice, simpatizanți din diverse județe îi trimiteau telegrame de susținere și încurajare: „Vă asigurăm că loviturile date dumneavoastră sunt simțite de toată țăranimea. Vom ști să luptăm alături de dumneata. Curând izbânda va fi a noastră”¹⁸⁵. Sunt edificatoare marile acțiuni de protest de la sate din martie-aprilie 1921, organizate în urma excluderii temporare din parlament a cinci deputați ai opoziției, între care și Ion Mihalache¹⁸⁶. Scrisori ale țăranilor trimise președintelui Adunării Deputaților și regelui cereau ca cei excluși să fie reprimiți. Ca întotdeauna, ultima speranță era regele, căruia țăranii din Ialomița îi scriau:

„Izgonirea din Cameră ca a unui simplu argat de la curtea boierescă a deputatului Ion Mihalache, ce reprezintă acolo suferințele de veacuri și dreptățile adânci a 12 milioane de țărani, este cea mai grea jignire ce ni se aduce nouă țăranilor de către domnișorii din Cameră, care nu reprezintă acolo decât poliția, jandarmeria și amăgirea politică cu care au reușit să se facă deputați”¹⁸⁷.

În Vechiul Regat existau opțiuni și pentru alte formațiuni politice: liberali, iorghiști, socialiști, etc.¹⁸⁸.

În teritoriile unite în anul 1918, țăranimea s-a îndreptat în special spre partidele locale care apărau idealul Marii Uniri și care în programele lor abordau realitățile acestor teritorii: Partidul Național în Transilvania, Partidul Țărănesc în Basarabia, Partidul Democrat al Unirii în Bucovina. Aici existau un puternic regionalism și o

¹⁸¹ Argetoianu, 1996: 44.

¹⁸² Argetoianu, 1996: 44.

¹⁸³ Argetoianu, 1996: 213.

¹⁸⁴ *Țăranul*, III, nr. 8 din 8 aprilie 1921, p. 1.

¹⁸⁵ *Țăranul*, III, nr. 8 din 8 aprilie 1921, p. 1.

¹⁸⁶ *Țara nouă*, II, nr. 313 din 9 aprilie 1921: 1, vezi și *Țara nouă*, II, nr. 319 din 16 aprilie 1921: 1.

¹⁸⁷ *Țara nouă*, II, nr. 311 din 7 aprilie 1921: 1.

¹⁸⁸ SANIC-MI, dosar 458/1919: 99.

rezistență față de partidele „răgățene”, determinate de mai multe cauze: dorința de a avea liniște „netulburată de valurile patimilor din Regat”¹⁸⁹, o anumită neîncredere în complicatele sisteme de intrigi și în „bizantinismul întortocheat” specifice regățenilor¹⁹⁰, marea încredere în politicienii locali, etc. Așa de pildă, ardelenii declarau că nu doreau din Vechiul Regat „nici domn, nici popă, nici dascăl” și voiau să fie guvernați de „ai lor”¹⁹¹. Ei susțineau că erau „trup și suflet” cu Partidul Național¹⁹².

Exista o deosebire de atitudine pe plan politic între țăranul din Vechiul Regat și cel din Transilvania. Regățeanul avea deseori „o spontaneitate, o energie personală, un impuls propriu”, pe când ardeleanul era mult mai chibzuit și mai disciplinat, încât „nimeni nu mișca până nu se porunca de sus, până nu venea o hârtie numerotată care-i impunea să se miște”¹⁹³. În teritoriile unite au existat și unele simpatii pentru Partidul Naționalist Democrat prezidat de Nicolae Iorga, determinate de prestigiul și popularitatea marelui istoric, pentru Partidul Poporului sau pentru mișcarea socialistă¹⁹⁴.

În general, țăranul arăta rezerve față de avalanșa de programe electorale și față de discursurile sforăitoare, căci „datorită unei experiențe ereditare este sceptic și îndeobște refractar demagogiei”¹⁹⁵. Sunt pline de înțeles cuvintele unui sătean din Vlașca: „Am răbdat destul, vorbe mari am mai auzit noi, acum s-au schimbat vremurile și ne-am schimbat și noi și după cum spune zicala «dragoste cu sila nici dracu nu face»”¹⁹⁶. Cei mai mulți respingeau influențele curenților sau evenimentelor politice din țările vecine (bolșevismul din Rusia, revoluția comunistă din Ungaria din 1919), atitudine exprimată clar de țăranul Nicolae Petrescu din Maglavit (Dolj): „Noi, cei de la țară nu împărtășim vederile anarhice”¹⁹⁷.

Preocupări și atitudini noi. În rândul țăranilor, opțiunile politice au adus preocupări și atitudini noi. Unii erau pasionați și descifrau mersul treburilor politice, în vreme ce alții fie nu aveau o înțelegere clară, fie nu erau atrași de politică¹⁹⁸. De multe ori, deosebirile de idei duceau la discuții aprinse sau chiar la violențe¹⁹⁹. Aceste stări de tensiune erau evidente mai ales în campaniile electorale, când partidele promiteau, criticau sau îi ațâțau pe alegători²⁰⁰.

În anii de început ai României Mari, țăranii au luat treptat „pulsul” vieții politice, cu „luminile” și „umbrele”ei. De bună credință, cei mai mulți au înțeles marea importanță a adoptării votului universal și considerau – așa cum afirma Gheorghe Ghinescu din Valea Mare (Muscel) – că „acum se cheamă la viața publică

¹⁸⁹ Rotică, 1920: 1.

¹⁹⁰ „O ilustrare a putregaiului politicianist”, în *Sfatul Țării*, II, nr. 291 din 25 aprilie 1919: 1.

¹⁹¹ Marghiloman, 1927: 85.

¹⁹² SANIC-CDSGPJ, dosar 3/1920: 301.

¹⁹³ „Domnul profesor Nicolae Iorga către alegători”, în *Neamul românesc*, XXVI, nr. 114 din 26 mai 1931: 1.

¹⁹⁴ *Desăvârșirea*, 1986: 99.

¹⁹⁵ „Concesii anarhice”, în *Îndreptarea*, III, nr. 107 din 15 mai 1920: 1.

¹⁹⁶ „Ce se petrece în județul Vlașca”, în *Țara nouă*, II, nr. 63 din 17 aprilie 1920: 2, vezi și Botez, 1919: 1.

¹⁹⁷ Petrescu, 1920: 1.

¹⁹⁸ SANDB-PJ, dosar 29/1920: 147.

¹⁹⁹ SANDB-PJ, dosar 29/1920: 47.

²⁰⁰ DAD, nr. 9, șed. din 12 decembrie 1919: 80.

și politică toți românii”²⁰¹. Treptat însă, au ajuns să cunoască „bizantinismele” scenei politice, cu marile diferențe dintre discursul propagandistic electoral și acțiunile în forță ale administrației din timpul alegerilor. O primă experiență au reprezentat-o alegerile parlamentare din anul 1919. Aceste alegeri au constituit pentru săteni nu numai un eveniment politic major, ci și o mare sărbătoare. Mulți au venit la centrele de votare cu steaguri, muzică, cu placarde pe care scria „Trăiască regele”, „Trăiască România Mare”. Dar tot cu acest prilej, țăranii au constatat cu amărăciune că de multe ori, libertatea votului era pusă în pericol de amenințările administrației, și în primul rând ale primarului, interesat de victoria guvernului. E relevantă plângerea săteanului țăranist Radu Gheorghe din Doicești (Dâmbovița):

„Domnul primar ne spune că susținem noi Partidul Țărănesc, dar are să fie rău de capul nostru, căci noi n-avem să trăim cu regele și cu Partidul Țărănesc în sat, ci cu el, și atunci vom vedea că el se poartă mai mult ca regele și că dacă îmi va găsi vitele pe drum amendă, câinele nelegat amendă, curtea nemăturată amendă, uluca nevărută amendă, și așa dând mereu la nenumărate amenzi ne vom speria. Și câte sunt de astea”²⁰².

În mod asemănător, țăranii basarabeni din Cărpineni (Chișinău), văzând abuzurile funcționarilor veniți din Vechiul Regat (bruscarea alegătorilor, injurii, etc.), spuneau cu supărare că „funcționarul ne este trimis din Regat ca să facă răs de noi basarabenii”²⁰³. Dincolo de ingerință administrativă, în lumea satelor apărea speranța că votul universal va aduce o primenire a clasei politice, având ca rezultat o mai mare aplecare asupra problematicei societății. În memorii adresate parlamentului ales în noiembrie 1919, țăranii din diverse județe își exprimau încrederea că acest for legislativ va fi mult mai receptiv la „plânsul” satelor²⁰⁴. În general, țăranii priveau cu rezerve schimbările de guverne și promisiunile politicienilor. Este sugestivă pentru starea de spirit de la sate, declarația lui Toader Crețu (Suceava), făcută la înlocuirea guvernului Vaida-Voevod cu guvernul Averescu (martie 1920):

„Pe noi nu ne sperie dizolvarea lor, căci noi n-am fost de când ne știm deputați, ci plugari și luptători în tranșee pentru petecul de pământ pe care ni-l dijmuesc azi și vom ști să fim și mai departe muncitori harnici, dar și luptători nebiruiți pentru moșia noastră.[...] Cei care cârtesc împotriva noastră azi, se prăpădeau ieri de dorul nostru, dar acum când e la împărțirea roadelor și a dreptății țăranilor, nu ne lasă și pe noi la cântar, ci ne drămuiesc cu gând de înșelăciune, ne amenință cu dizolvarea”²⁰⁵.

²⁰¹ SANIC-MI, dosar 457/1919: 5.

²⁰² Radu, 1919: 1. vezi și SANIC-MJCEC, dosar 57/1919:3, 60/1919: 44.

²⁰³ SANIC-MI, dosar 486/1919: 108.

²⁰⁴ DAD, nr. 9, șed. din 12 decembrie 1919: 78.

²⁰⁵ *Țara nouă*, II, nr. 37 din 16 martie 1920: 2.

Când ingerințele administrației au devenit mari, așa cum au fost în alegerile parlamentare din anul 1920, mulți țărani și-au arătat nemulțumirea și revolta, neînțelegând de ce trebuia să se recurgă la astfel de „metode”. Mai mult, ei nu înțelegeau de ce ziarul (guvernamental) averescan „Îndreptarea” scria despre „regimul de lesăvârșită libertate sub care s-au făcut alegerile”²⁰⁶, când realitățile din țară arătau contrariul. Găsim în presa centrală („Patria”, „Neamul românesc”, „Țara nouă”, ș.a.) scrisori de la sate care se referă la aceste triste realități și unde se prezintă „cum s-au făcut alegerile sub guvernul Averescu”²⁰⁷.

Pe plan politic, țăranul avea o mentalitate a lui conform căreia, dacă prindea încredere într-un partid care i-a împlinit așteptările, îi rămânea mult timp devotat, recând chiar și peste ademenirile sau amenințările administrației. Această atitudine și găsește o interesantă reflectare în opiniile dâmbovițeanului Ion Bără, simpatizant al Partidului Țărănesc, referitoare la „atmosfera” alegerilor parlamentare din 1920 (organizate de guvernul Averescu): „Nu ne-am luat după minciunile averescanilor și am mers fraților, printre mitraliere și arme liniștiți, cu mâinile în buzunare și am votat <secera> [semnul electoral al Partidului Țărănesc] care este zdrobirea jugului ciocoiesc și fericirea viitorului nostru”²⁰⁸. Alegerile parlamentare din anii 1919 și 1920 au arătat distanțarea unei mari părți a electoratului rural de partidele așa zise „ciocoiești” (Partidul Național Liberal, partidele conservatoare). Este sugestivă opinia caustică a țăranului Ion Brezeanu (Dâmbovița):

„Și când am suferit atâta de pe urma Dumneavoastră, ne mirăm noi singuri cum de nu vă crapă obrazul de rușine? Cu ce îndrăzneală mai veniți în mijlocul nostru să ne vorbiți de cinste și de dreptate, când noi știm cât sunteți de necinstiți și de nedrepti. Vă cerem dreptate și ne înăbușiți cu cenzura și starea de asediu. Suntem sătui de stăpânirea voastră și de acum vă spunem hotărâți, odată pentru totdeauna: să ne lăsați în pace, așa cum ne-ați lăsat să murim de foame și de mizerie. Voi sunteți călăii noștri și noi nu putem avea încredere în voi. Nu mai aveți ce căuta la noi”²⁰⁹.

În societatea românească exista o „ură contra vechilor practici politice”, fapt ce a făcut ca în anii 1919 și 1920, voturile „să cadă numeroase pentru oricine anunța o politică nouă”.²¹⁰ În rândul țăranimii, dobândirea treptată a unei experiențe politice, activitatea și programele partidelor, împlinirile sau nerealizările guvernelor, vor determina noi atitudini și orientări politice.

²⁰⁶ *Îndreptarea*, III, nr. 128 din 10 iunie 1920: 1.

²⁰⁷ *Patria*, II, nr. 119 din 6 iunie 1920: 1.

²⁰⁸ Bără, 1920: 2.

²⁰⁹ Brezeanu, 1919b: 2.

²¹⁰ Iorga, 1976: 561.

Concluzii

La începutul perioadei interbelice, societatea românească a cunoscut o evidentă schimbare, fiind animată de speranța către o viață nouă, „mai bună și mai echitabilă, în care binefacerile sociale să fie cu dreptate împărțite”²¹¹. Această schimbare s-a manifestat și în rândul țărănimii. În numele suferințelor și a jertfelor de pe front, precum și al entuziasmului produs de Marea Unire, așteptările satelor erau mari și ele cereau nu numai o viață prosperă, ci și o societate în care țăranii să fie considerați cetățeni cu drepturi depline. Vorbim acum de realități noi, de o radicalizare a atitudinii sătenilor, în care se împletesc atitudini, speranțe, împliniri dar și decepții. Unele speranțe s-au împlinit: reforma agrară, reforma electorală, o mai largă participare la viața publică²¹². Țărănimea, cu unele excepții, s-a integrat în efortul de înlăturare a urmărilor războiului și de refacere a țării, iar cele două mari reforme (reforma agrară și votul universal) i-au dat un statut nou în cadrul României Mari, dar nu au stins cu totul aspirația spre dreptate²¹³. Prin hotărârea cu care-și cerea și-și apăra drepturile, prin creșterea importanței sale în alegerile parlamentare, țărănimea, în majoritatea ei, a dovedit că încuraja „evoluția sănătoasă spre progres”²¹⁴.

Dar au existat și decepții: întârzieri și nedreptăți în aplicarea reformei agrare (au fost împroprietăriți doar 2/3 din cei îndreptățiți)²¹⁵, acordarea votului universal doar pentru bărbați, neîmplinirea speranței că după Marea Unire se va trăi mai bine, abuzurile autorităților și ale administrației, mai ales în campaniile electorale, etc. Atitudinile negative ale unor țărani, întâlnite la începutul anilor interbelici, se vor perpetua în timp, „alimentate” de diverși factori: contextul socio-economic, greutățile vieții, nivelul scăzut de instrucție, abuzurile administrației, patimile politice, etc.

Așadar, în anii de început ai României Mari, ritmul vieții s-a accelerat, psihologiile s-au modificat iar valorile au cunoscut un proces de renaștere²¹⁶. Acest context nou a influențat viziunea țăranilor despre lume și viață, determinând atitudini noi, împliniri, speranțe sau nedorite decepții.

Referințe

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală: SANIC-CR.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală-regele Ferdinand: SANIC-CRF.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul Dirigent, secția Administrație generală: SANIC-CDAG.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul Dirigent, secția Administrația județeană și comunală: SANIC-CDAJC.

²¹¹ „La începutul unui nou an”, în *Îndreptarea*, II, nr. 3 din 4 ianuarie 1919: 1.

²¹² Scurtu, 2003: 49.

²¹³ Murgescu, *Cuvânt înainte*, în Bucur, 2017: LV.

²¹⁴ *Patria*, II, nr. 90 din 9 mai 1920: 1.

²¹⁵ Scurtu, 2009: 85.

²¹⁶ Scurtu, 2003: 55.

- Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Consiliul Dirigent, secția Siguranță generală, poliție și jandarmerie: SANIC-CDSGPJ.
- Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne: SANIC-MI.
- Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, Comisia Electorală Centrală: SANIC-MJCEC.
- Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri: SANIC-PCM.
- Serviciul Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Dâmbovița, fond Prefectura județului Dâmbovița: SANDB-PJ.
- Dezbaterile Adunării Deputaților: DAD.
- Ardeleanu, Ion; Mușat, Mircea (1986) *România după Marea Unire (1918-1933)*, vol. II, București: Editura științifică și enciclopedică.
- Argetoianu, Constantin (1996) *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, București: Editura Machiavelli.
- Averescu, Alexandru (f.a.) *Uzurparea de la 4 iunie 1927 în lumina discursurilor și declarațiilor domnului general Averescu*, București: Institutul de arte grafice „Îndreptarea”.
- Bărbulescu, Mihai; Deletant, Dennis; Hitchins, Keith; Papacostea, Șerban; Teodor, Pompiliu (1998): *Istoria României*, București: Editura Enciclopedică.
- Bără, Ion (1920) *Curajul țaranului la vot*, în „Țăranul”, II, nr. 13 din 4 iulie 1920.
- Borcea, Ion (1919) *Rostul Partidului Țărănesc și Muncitor*, în „Țara nouă”, I, nr. 1 din 10 iunie.
- Botez, George (1919) *Din Basarabia*, în „Neamul românesc”, XIV, nr. 233 din 21 octombrie.
- Brezeanu, Ion (1919 a) *Discurs la serbările de la Topoloveni*, în „Țăranul”, I, nr. 27 din 19 august.
- Brezeanu, Ion (1919 b) *Scrisoare către cârmuitorii țării*, în „Țăranul”, I, nr. 29 din 18 septembrie.
- Brezeanu, Ion (1920) *Jandarmii*, în „Țara nouă”, II, nr. 16 din 20 februarie .
- Brezeanu, Ion (1921) *Pământ și drepturi*, în „Țăranul”, III, nr. 8 din 8 aprilie 1921.
- Bucur, Bogdan (2017) *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, București: Editura RAO CLASS.
- Bucur, Bogdan (2019) *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, București: Editura RAO CLASS.
- Bujor, Paul (1919) *Noul partid țărănesc și muncitor*, în „Țara nouă”, I, nr. 1 din 10 iunie.
- Cazacliu, George (1918) *Prin Bucovina și Ardeal*, în „Sfatul Țării”, I, nr. 202 din 13 decembrie.
- Ciachir, Nicolae (1993) *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A.
- Ciofu, Teodor (1920) *De ce este hulit Partidul Țărănesc*, în „Țara nouă”, II, nr. 124 din 6 iulie.
- Crișan, Dimitrie (1920) *Ce vrem noi*, în „Țăranul”, II, nr. 17 din 15 august.
- Curculescu, Marian (2016), *Contribuția învățătorilor la constituirea Partidului Țărănesc în județul Dâmbovița, (1882-1918)* în „Studii și articole de istorie”, LXXXIII, București.
- Desăvârșirea (1986), *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională, 1918. Documente interne și externe (1918-1920)*, București, Editura științifică și enciclopedică.
- Dițescu, Petre, *Gruparea noastră*, în „Țara nouă”, I, nr. 2 din 19 octombrie 1919.

- Dragnea, Radu (1920) *Țărănismul*, în „Patria”, II, nr. 123 din 11 iunie.
- Fulga, Ion; Moraru, Octavian (1980-1981) *Portul popular bărbătesc*, în „Valahica”, nr. 12-13, Târgoviște.
- Goga, Octavian (1983) *Ne învață Mărășeștii*, Iași: Editura Junimea.
- Ieșan, Alexandru *În era nouă*, în Nistor, Ion (1938) *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți: Tipografia „Glasul Bucovinei”.
- Iorga, Nicolae (1976) *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, București: Editura Minerva.
- Iosifescu, Anton (1920) *Cântec țărănesc*, în „Țăranul”, II, nr. 17 din 15 august.
- Jiroveanu, George (1920) *Manifestul unui țăran plugar din Mehedinți*, în „Îndreptarea”, III, nr. 111-112 din 22 mai.
- Lițu, Vasile (1919) *Poporul nostru și minoritățile*, în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 271, din 23 octombrie.
- Lovinescu, Eugen (1919) *În cumpăna vremii. Note de război*, București: Tipografia Socec.
- Marghiloman, Alexandru (1927) *Note politice 1897-1924*, vol. IV, București.
- Maria, regina României (1996) *Însemnări zilnice (decembrie 1918-decembrie 1919)*, vol. I, București: Editura Albatros.
- Marinescu, Constantin (1993) *Epopeea Marii Uniri*, Galați: Editura Porto-Franco.
- Murgescu, Bogdan, *Cuvânt înainte*, în Bucur, Bogdan (2017) *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, București: Editura RAO CLASS.
- Murgescu, Bogdan; Sora, Andrei, Florin (coord.) (2019) *România Mare votează. Alegerile parlamentare din 1919 la „firul ierbii”*, Iași: Editura Polirom.
- Nandriș, Gheorghe, *Zile trăite în Bucovina*, în Nistor, Ion (1938) *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți: Tipografia „Glasul Bucovinei”.
- Nistor, Ion (1938) *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți: Tipografia „Glasul Bucovinei”.
- Nistor, Ion (2000) *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, Iași: Editura ALFA.
- Oproiu, Dumitru (1919) *Cuvânt înainte*, în „Țăranul”, I, nr. 3 din 10 ianuarie.
- Pascu, Ștefan (1983) *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București: Editura Academiei.
- Pavelescu, Cincinat (1919) *Unirea sufletelor*, în „România Mare”, II, nr. 27 din 14 ianuarie.
- Petrescu, Nicolae (1920) *Cum e privit socialismul la sat*, în „Îndreptarea”, III, nr. 116 din 27 mai.
- Popovici, Eusebie *După Unire*, în Nistor, Ion (2000): *Amintiri bucovinene din vremea Unirii*, Iași: Editura ALFA.
- Radu, Gheorghe (1919) *O plângere dreaptă*, în „Țara nouă”, I, nr. 18 din 30 octombrie.
- Rădulescu-Motru, Constantin (1990) *Mărturisiri*, București: Editura Minerva.
- Rollea, Constantin (1919) *Educatori la sate*, în „Neamul românesc”, XIV, nr. 217 din 2 octombrie.
- Rotică, George (1920) *Noi și partidele din Vechiul Regat*, în „Glasul Bucovinei”, III, nr. 379 din 18 martie.
- Schina, M. (1998) *Torentul a pornit din sate*, în „Magazin istoric”, XXXII, nr. 3.
- Scurtu, Ioan (1988) *Alba Iulia. 1 Decembrie 1918*, București, Editura Sport-Turism.
- Scurtu, Ioan (2012) *Campaniile electorale din România interbelică*, în „Magazin istoric”, XLVI, nr. 11.
- Scurtu, Ioan (coord.) (1994) *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, București: Editura Tempus.
- Scurtu, Ioan (1996) *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

- Scurtu, Ioan (coord.) (2003) *Istoria românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918-1940)*, București: Editura Enciclopedică.
- Scurtu, Ioan (2009) *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)*, București: Editura Enciclopedică.
- Scurtu, Ioan (2010) *Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, București: Editura Mica Valahie.
- Scurtu, Ioan; Bulei, Ion (1990) *Democrația la români (1866-1938)*, București: Editura Humanitas.
- Scurtu, Ioan; Boar, Liviu (coord.) (1995) *Minoritățile din România (1918-1925)*, București.
- Scurtu, Ioan; Buzatu, Gheorghe (1999) *Istoria românilor în secolul XX*, București: Editura Paideia.
- Sora, Andrei, Florin (2019) *Funcționarii publici «regățeni» în noile provincii ale României Mari. 1918-1925*, în „Studii și articole de istorie”, LXXXVI, București.
- Șandru, Dumitru (1975) *Reforma agrară din 1921 în România*, București: Editura Academiei.
- Șandru, Dumitru (1980) *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași: Editura Academiei.
- Știrban, Marcel (1987) *Din istoria României. 1918-1921 Probleme ale vieții politice, economice și sociale*, Cluj Napoca: Editura Dacia.
- Trancu-Iași, Grigore (f.a.) *Regina Maria și ocrotirea socială*, București: Tipografia „Fântâna dorului”.
- Vlădeanu, Matei (1919) *Țărâtimea și învățătorii ei*, în „Țara nouă”, I, nr. 5 din 2 martie.
- Vlădescu, Mihai (1920) *Lipsa de orientare*, în „Îndreptarea”, III, nr. 236 din 15 octombrie.